

nagyítóüveg segítségével se lehet észrevenni, megállapítani, hol hegesztették vagy kalapálták együvé. Bella Lajos közlése szerint a németek «Noppenring»-nek nevezik az e fajta gyűrűt, melyeket duplán csavartak a kar vagy ujj köré. Ilyen noppenring van a múzeumunkban kettő, sima huzalból Viss község határából. A huzalok közül 10 drb — 3 síma, 7 sodrott — most is teljes ép, a többi szintén ilyen végnélküli volt a találáskor, avatatlan kezek azonban eltörték erőszakosan az által, hogy az összecebevart aranydrótokat több ízben kibontották, teljes körre, karikára húzogatták. A huzalok készítésére érdemes a figyelmet felhívni, amennyiben azok előbb négyyszögletesek voltak, melyeket az ötvös a kívánt helyeken megcsavargatott, a síma részeket azután gömbölyűre kalapálta, miáltal a gömbölyű részek vékonyabbak lettek. Az ép huzalok súlya a símából: 21'1—43—45'6 grm, a sodrottból: 9'2—9'2—9'4—9'5—12'2—19'4 grm; a töröttké a símából 12'5 grm, a sodrottból: 7'6—7'7—9'1—12'7—15'6—21'1 grm.

Az ásatáskor előkerült edénytöredékekből rekonstruált három kisebb csupor nem függ össze az aranylelettel, régibb időből valók. Úgy az áthidaló fülű, hiányosan összeállított nagyobb, mint a két kisebb edénytöredék a bronzkor ismert formái.

A lelet súlya 936'4 grm; anyaga 830/1000 finomságú a m. kir. főfémjelző és fémbeváltó hivatal megállapítása szerint. Kora a Kr. e. I. évezred első szakasza, tehát a régi vaskor eleje, a hallstatti kultúra, mely időre jellemző a kettős kacsaringóval végződő és a csoportokra osztott vonaldíszű nyitott végű karperec, továbbá a finom, sodrott aranyhuzalok, melyeknek se eleje, se vége és amelyeket alkalmasint a kar köré csavartak.

A lelet találója, illetve jogi képviselője túlhajtott követelése miatt a vétel nem történhetett meg múzeumunk javára s így a kincs a fentálló törvények

értelmében a pénzügyminisztériumba, illetve a központi állampénztárba szállítatott fel. Több ízben felterjesztett és részletesen megindokolt kérelemre a Pénzügyminiszter úr mult évi okt. 11-én kelt 128,499/1924. V. számú rendeletével a szabolcsvármegyei Jósza-Múzeumban helyezte el állami letétként. Kiss Lajos.

A székesfehérvári rádiótelepi ásatás.

Székesfehérvárról eddig hat honfoglaláskori temető ismeretes, melyek közül ötnek összefoglaló ismertetését az Arch. Értesítő 1920—22-ik évfolyamában közzeltük. E temetők a demkőhegyi, a két maroshegyi, a déli vasút Balaton felé tartó vonala mellett feltárt baraktábori és a sárkeresztúri vagy sárbogárdi úmenti és ezekhez járult 1924-ben a hatodik, a rádiótelepi.

Figyelemreméltó e temetők elhelyezkedése. Fehérvár határa tájképileg három részre osztható: északkeleten fensík, mely része a Vértes- és Velencei-hegység között elterülő platánok és az Öreghegyre támaszkodik; ettől délre a fejmegyei alföld hullámos felülete terül el; harmadik része a várostól nyugatra és délnyugatra fekvő Sárrét, egykor ingoványtól, de ma már lecsapolt rétektől, legelőktől körülvett homokbuckás, halmos terület. Az eddig feltárt honfoglaláskori temetők mind erre a várostól távol eső, mocsaras tájra esnek, ami arra utal, hogy a magyarság az új hazában nem lett azonnal városlakó néppé. Még oly helyen is, mint Székesfehérvár, ahol bizonyára megvoltak még az egykori római telep romjai, mint lovas- és állattenyésztő nomád, kisebb telepekre oszolva a szabadban tanyázott a határnak mocsaraktól védett magaslatain, melyek temetkezésre is alkalmasnak kínálkoztak.

Ilyen hely a rádiótelepi temető színe helye is, a Bika-szigetnek félszigetszerű benyúlása a vizenyős környezetbe. Feltárására a véletlen vezetett. Ugyanis 1923 április 21-én a rádióállomás északi,

legelőül szolgáló részleteire, az említett félszigetről földet hordtak le, miközben a munkások elbeszélésük szerint ezüst-drótra akadtak. Ezt követve körülbelül egy méter mélységben kardot találtak, majd tovább kutatva egyéb tárgyak is kerültek elő. A talált tárgyakat a rádiótelep felügyelője vette őrizetbe. Jelentést kapva a leletről, azt április 22-én, mint városi tulajdont a múzeumunkban való megőrzés végett átvettem és egyben intézkedtem, hogy a lelet környékét tovább ne bolygassák, hanem várják meg annak szakszerű átkutatását. Sajnos, a kedvezőtlen idő miatt ezt nem sikerült mindjárt foganatosítanunk, miközben híre érkezett, hogy a lelet helyét teljesen feldúlták. Erre április 26-án a cszt. r. főgimn. cserkészzeivel a kihányt földet átrostáltuk, amikor újabb leletrészletek kerültek elő és hozzájuk a munkások is szolgáltatottak még néhány darabot.

A rendszeres ásatást április 30-án kezdtük meg a talált tárgyak fekvőhelyének teljes feltárásával, miközben lőfej- és lábszárcsontokra akadtunk. Embercsontok azonban nem kerültek elő. Állításuk szerint a munkások sem találtak, hangoztatva, hogy a tilalom kiadása után nem bántották a sírt. Gyanunkat azonban nem sikerült eloszlatniok, mert megállapításunk szerint a sírt fenéig kiásták és a kihányt, átrostált föld között három emberfog is akadt. Nincs tehát kizárva, hogy az embercsontokat a munkások a sír feldúlása közben elrejtették. Május 1-én a sír közvetlen környékét ástuk fel. Munkánk eredménye egy mellékletnélküli csontváz volt a lovassírtól délre 5–6 m távolságra. Különben itt is megtaláltuk a kincset kereső turkálás nyomait.

További eljárásunk a lovassír környékén esetleg elterülő temető felkutatására irányult. E végből a lovassírtól kiindulva a félszigetet alkotó dombhát közepén, észak-déli irányban kutató-árkot húztunk és ennek mentén a lovassírtól északra mintegy 100 méternyi távolságban öt csontvázra akadtunk. Ezeket azon-

ban már nem bonthattuk ki, miután kétség merült fel, kit illet az ásatás joga: a telektulajdonos várost-e, avagy a területet bérlő kereskedelmi minisztériumot? A kérdés eldöntése majd egy évig elhúzódott. Csak 1924 július havában történt meg a döntés Székesfehérvár városa javára. A város ekkor a helyi múzeum vezetését bízta meg az ásatás foganatosításával és egyben vállalta a költségek teljes fedezését.

Tudva azt, mily fontos, különösen a magyarság faji jellegeinek megállapítása szempontjából, a honfoglaláskori temetők csontanyaga, és hogy e téren — sajátos nemtörődés folytán — mily kevés hiteles lelettel rendelkezünk, az anthropológiai anyag megmentésére is különös gondot kívántam fordítani. E végből a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályával léptem összeköttetésbe, ahonnan az osztály anthropológusát, dr. Bartucz Lajos urat kaptam segítőtársul, míg Székesfehérvárról Lichtneckert József tapasztalt régiségkutató ajánlotta fel önzetlen támogatását.

A munkálatokat aug. 11-én kezdtük meg és tartottak aug. 27-ig. Először a már mult évben húzott árkot és az annak mentén talált csonttárgyakat ástuk ki. Ezután még 11 kutató árkot húztunk egymástól másfél-másfél méter távolságban. Ekként mintegy 1000 m² területet kutattunk át és összesen 68 sírt tártunk fel. A sírok nagyon egyenetlenül voltak elosztva: az egyik sorban több, a másikban kevesebb volt, az egyiknek fejét, a másiknak lábát vagy derekát metszette át az egyenesen húzott árok. Ugyancsak változott a síroknak egymástól való távolsága is. Az egyik helyen sűrűbben, a másikon ritkábban következtek egymásra. A csontvázak általában fejjel nyugotnak, lábbal keletnek feküdtek, csak egy-kettő volt északnyugat-délkeleti fekvésű. A karok rendszerint kinyújtott helyzetben voltak, de egyeseknél az ölbe, másoknál a mellen keresztül a vállon pihentek. Három csontváz felhúzott térdekkel fe-

küdt. Egy sírban rendszerint egy csontváz volt, három kivétellel. A 27-ik sírban egy 18 éves zsugorított női csontváz, e felett pedig féléves kis gyermek pihent. Ez utóbbinak nyakán kis vaslánc, amaz mellett pedig halánték- és ujjgyűrűk voltak. A 30. sírban két női csontváz feküdt egymás felett. Az alsó 40—45 éves egyenes helyzetben, a felette levő 30—35 éves erősen zsugorított helyzetben. A csontvázak felett kövek voltak. A 39. sírban 40—45 éves férfi és 30—35 éves nő (?) pihent egymás mellett.

A sírokban talált csontvázak száma összesen 71. Ebből kivettünk 58-at, míg 13 gyermek sír romlottsága miatt nem volt megmenthető. A csontvázak közül dr. Bartucz Lajos ideiglenes megállapítása szerint 18 férfi, 26 nő és 27 tíz éven aluli gyermek. A csontvázak a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárába kerültek és azóta már részletes ismertetésük is megjelent. (Dr. Bartucz Lajos: *Honfoglaláskori magyar koponyák. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Gyűjteményei V.*, Budapest, 1926.) A régészeti leleteket a székesfehérvári múzeum őrzi.

A sírok között első hely illeti meg nemcsak a feltárás sorrendje, hanem a leletek értéke szerint is a lovassírt. Megmentett mellékletei között legbecsesebb a *Karoling-tipusú kard*, (81. kép 1.) mely azonban a durva kivétel alkalmával (markolatánál akarták kihúzni) darabokra tört. E darabok egy része elveszett. Jelenleg két nagyobb, összeillő és egy kis, különálló részletről áll. Az összeillő két rész hossza 73·5 cm, a kis darabkéé 2·5 cm. Miután a kard egyéb méretei az ugyan-csak Székesfehérvárott talált 104 cm hosszú, demkóhegyi kard (Arch. Ért. 1906., 130 l., 5. á.) méreteivel összevágának, a hiányzó részek hosszát 25—30 cm-re tehetjük.

A kard markolata 17·5 cm hosszú és három részből áll: a gomb-, fogantyús és keresztvasból. A 6·5 cm magas markolatgomb alakja lapított félgömb és két részre tagozódik: talapzatra és a felette

emelkedő kupakra. E részeket a fogantyúnak a kupak boltozatáig érő és vele összeforrasztott nyúlványa eredetileg szilárd összeköttetésben tartotta. Jelenleg a kupak a talapzatról leemelhető és így megfigyelhető, hogy a talapzat két végén egy-egy csap van, mely a kupak megfelelő mélyedéseibe illeszkedve a két rész összefüggését erősítette. A kupak három gerezdre tagozódik, melyek közül azonban az egyik szélső gerezd kivétel alkalmával letörött és elveszett. A meglevő szélső gerezd teknősbékafejet ábrázol. Ugyanilyen lehetett az elveszett szélső tag is, míg a középső gerezd a teknősbéka hátpáncéljaként emelkedik ki a két fej között. Ép állapotban nagyon díszes lehetett. Az egészet ezüstlemez borította, mely kisebb foltokban ma is látható. A kiemelkedő középrész felületén borsónagyságú lyukak vannak, melyek valami színes anyaggal lehettek kitöltve. A kupak gerezdjeit elválasztó barázdákat két-két fonott ezüstsodrony övezte. A markolatgomb alsó részének, a belül üres talapzatnak díszítése megegyezett a kupakéval. Méretei: hossza 9, magassága 2·5, szélessége 3 cm.

A markolat fogantyújának hossza 8 cm, szélessége fent 1·5, lent 3 cm. Felületén famaradványok vannak és hosszabb, fonott ezüstsodronyt húztak le róla. Ez fonta körül a fogantyú faburkolatát. A keresztvas oldalai íveltek és a fennmaradt nyomok szerint ép állapotban ezüstlemez takarta őket. Megvannak rajta a színes gombok befogadására szolgáló lyukak is. Belseje üreges. Méretei: hossza 11·5, magassága 3, szélessége 3 cm.

A megmaradt pengéreszek együttesen 58·5 cm-t tesznek ki. Ebből a markolattal összefüggő rész 36 cm, a folytatását képező töredék 20 cm és hozzájuk járul még a 2·5 cm-es darabka. Szélessége legnagyobb a markolat alatt, 5·5 cm, míg a végtájról való darabkéé 3·5 cm. Vérsatorna avagy gerinc a penge jelen állapotában nem vehető ki, de a fahüvely maradványai bőven láthatók felületén.

A lelet másik fegyvere egy *kis fejsze*. (8r. kép 4.) hossza mindössze 11,5 cm. Alakja megegyez a demkóhegyi fejszével, (Hampel: *Alterth. des früh. Mittelalters in Ungarn*, III. k. 393. t.) vagyis lapja az él felé szélesedik. Annyiban mégis eltér, hogy a köralakú nyéllyuk oldalt kis csücsköt, fent pedig a nyél hosszában szárnyakat alkot.

A löfelszerelések közül fennmaradt egy csikózabla-típusú *zabla-töredék* és két *kengyel*. (8r. kép 2—3. és 5.) Fülük felső része hiányzik, az egyiknek talpa kettévált, a másiké erősen csorba. Többi részük is erősen rongált, de azért jellemző vonásaik kivehetők. Alakjuk tojásdad, talpuk kiszélesedő, lehajló szélekkel és erősítő középbordával. Száruk, úgy látszik eredetileg négyszögletes volt és kiugró rombuszalakú taggal kapcsolódik a talphoz. E tájon a kicsorbult talpú példányon aranyberakás nyomai láthatók. (Az egész kengyel analog a szentes-naphegyi kengyellel. Hampel: *Alterth. des früh. Mittelalters in Ungarn* I. 240 l., 565. á.)

A sírlelet további része egy kis víztartó *faveder vasabroncs töredékei*. A fogantyús felső abroncs, mely hiányos volta mellett is egész kört alkot, átmérője 15,5 cm. Míg a többi abroncs alig 1 cm szélességű, ez 3,5 cm széles pántot alkotott, melynek a többi abroncshoz hasonló felső szegélyét barázda választja el a pánt alsó, szélesebb részétől. A félköralakú fogantyú két vége a felső abroncs mellé beeresztett fülekbe kapcsolódik. Egy abroncs nem belső, hanem külső felületével érintkezett a farészekkel.

Egyéb mellékletek: 1 mm vastag, síma ezüstdrót töredékekben, állítólag ez vezetett le a kardhoz; vékonyabb, fonott ezüstdrót a kardfogantyúról; a markolatgomb gerezdjeit elválasztó vastagabb, fonott ezüstdrót-darabok; ezüstlemeztöredékek a markolatról; szívalakú, füles bronzpityke, felette ötágú levéldísz négy kiugró csücsökkel; (8r. kép 6.) egy db 22,5 cm, 3 db 4 cm hosszú és 0,5 cm széles aranyzalag, a leghosszabbnak egyik végén

hosszú nyílás; 2,5 cm átmérőjű, körded aranylemez; bronzszeggel összefoglalt két csontlemez bőrmaradványokkal; alakatlan vastöredékek.

A szakszerűen feltárt sírok leletei a következők:

1. Kétéves gyermekcsontváz.
2. Egyéves gyermekcsontváz.
3. A 0,85 m mély sírban 25—30 év körüli női csontváz feküdt kinyújtott karokkal és oldalra hajtott fejjel. Melléklete: két darab köralakú, közepén kiemelkedő bronzgombocskára két füllel; a rosszabb példány az állkapocs alól, a másik a medencéből került elő. A zöldpatinás járomcsontról és bordákról ítélve itt is lehettek bronztárgyak, de elpusztultak.
4. A sír mélysége 0,76 m, benne a mintegy 45 éves női (?) csontváz hasonlóan feküdt kinyújtott kezekkel.
5. A rossz fenntartású 45—50 éves női (?) csontok melléklete az áll alatt három bronzdísz. Alsó lapjukon látható, behajtott szegecses bőrdísznek jelzik őket. Díszítésük analog egy már ismert székesszérvári lelettel. (Arch. Ért. 1920—22., 26 l., 9. á.) Felső és alsó szélükön egy-egy cseppídom felületüket két részre tagolja és ezek közepe körülárkolván kiemelkedik.
6. A 0,66 m mély sírban 30 év körüli férficsontváz feküdt, jobbkarja a mellen át az áll alá volt hajtva.
7. A sír mélysége 0,66 m; a 35—40 éves női (?) csontváz balkarja az ölbe, jobbja mellén át áll alá hajlott. Melléklete egyszerű, nyitottvégű bronzkarperec a jobbkaron.
8. Egyéves gyermekcsontváz.
9. Férfi (?) csontváz ölbetett kezekkel. Melléklete a halántéktájon nyitott bronzkarika, a balcsipő alatt nyílhegy (?) töredéke.
10. A sír mélysége 90 cm. Az 50—55 éves női csontváz balfelére fordított fejjel és zsugorított lábakkal feküdt; balkarja ki volt nyújtva, jobbja a medencébe hajlott. Melléklete két csavartvégű halántékgyűrű.

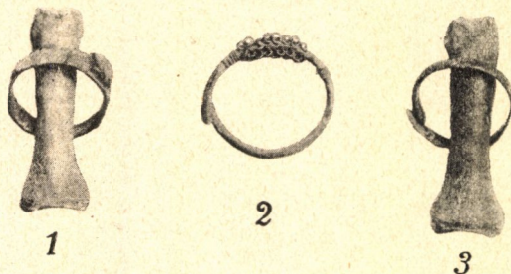
81. KÉP. SZÉKESFEHÉRVÁRI RÁDIÓTELEPI HONFOGLALÁSKORI LELET.

11. 45—50 éves női csontváz kinyújtott karokkal. Melléklete a halántéknál bronzkarika összeérő végekkel, a két karon egy-egy síma, nyitott bronzkarperec vékonyodó végekkel, a balkezén domború, nyitottvégű bronzgyűrű.

12. 7—8 éves női csontváz.

13. Az 1'5 m mély sírban 30 éves, erős férficsontváz feküdt kinyújtott karokkal. Mellékletei: a balhalántéknál kis, nyitott bronzkarika; a jobb kézen vastag gyűrű fehér fémből, a balon vékony sodronygyűrű bronzból; a medence alatt kettétört bronzlemezke.

14—17. Gyermeksírok.

82. KÉP. SZÉKESFEHÉRVÁRI RÁDIÓ-
TELEPI HONFOGLALÁSKORI LELET.

18. 30 éves női csontváz kinyújtott karokkal, feje kissé jobbra fordult. Az egyik halántéknál nagyobb, a másikon kisebb, zárt hajgyűrű feküdt.

19. Az 1'20 m mély sírban 30—35 éves női csontváz feküdt jobb oldalán és erősen zsugorított helyzetben.

20. Az 1 m mély sírban pihenő 20—25 éves női (?) csontváz feje kissé jobbra fordult, jobbkeze mellén, balja egyenesen feküdt.

21. Az 1'20 m mély sírban fekvő 30—35 éves férficsontváz eltérőleg a többitől ény—dk irányban feküdt északnak néző fejjel.

22. 10 éves gyermekcsontváz.

23. Az 1'20 m mély sírban 40—45 éves férficsontváz kinyújtott karokkal, balkezében vaskés, a jobbon nyitott bronzgyűrű volt.

24. Az 1'70 m mély sírban 60—70 éves férficsontváz kinyújtott karokkal.

25. Az e szám alatt megásott helyen nem volt sír.

26. Az 1 m mély sírban 25—30 éves női csontváz ölbehajtott kezekkel. Mellékletei: a halántéktájon bronzkarika egymásra hajló végekkel és finom sodronydísszel; a balkézen pántos gyűrű egymásra hajló végekkel, jobbán rovátkás fejsgyűrű a karikáján kétoldalt két-két borda. (82. kép 1—3.)

26. b) A 26-os csontváz lábához közel bedobott, 30 év körüli női csontok.

27. 18 éves női csontváz, zsugorított helyzetben, balkarja mellére hajtva, a jobb kinyújtva. A csontváz felett féléves gyermekcsontváz; fejük összeért. Mellékletek: a halántéktájon sodronygyűrű összeérő végekkel, a balkézen nyitott pántgyűrű, a kisgyermek nyaka körül vasláncszemek.

28. Az 1 m mély sírban 25—30 éves, rossz fenntartású férficsontváz kinyújtott karokkal; alsó állkapcsán és fogain feketés patina. Mellékletek: a medencetájon 11 cm hosszú kés nyelén famaradványok, mellette fenőkö fehér mészkőből és egy kis vörösvasérc rögcseke; ugyane tájon csíholóvas tűzkövel; a bal lábszár külső oldalán két deltoidalakú és egy kétágú nyílhegy. Ennek hossza 12'5 cm, melyből 7 cm esik a tuskérc, az ágvégek távolsága egymástól 3'5 cm, a túske tövén gyűrűs tagozódás.

29. 10 éves női csontváz kinyújtott karokkal. Mellékletek: a jobbkaron síma, a balon fonott karperec; az áll alatt három darabra törött, fonott nyakperec.

30. és 30. a) Két női csontváz egymás felett. Az alsó 40—45 éves egyenes helyzetben, felette 30—35 éves erősen zsugorított helyzetben.

31. és 32. Gyermeksírok.

33. 25—30 éves női csontváz egyenes helyzetben, a koponyatetőn apró rozsdafoltok, a halántékon erős patina. Mellékletek: a jobb halántéknál egy, a

balnál két különböző nagyságú, egyszerű, nyitott sodronygyűrű.

34. 60—65 éves férfi (?) csontváz ki nyújtott helyzetben.

35. 8—9 éves női csontváz. Mellékletek: halántéktájon bronz sodronygyűrű érintkező végekkel; a nyak körül gyöngyszemek: öt nagyobb, gömbölyded, rajtuk hullámvonal, három kisebb gömbölyded, kilenc hengeres és spiráldiszes töredékek; a jobb felkarcsontnál gyantarög és mellette láncszemekből álló vástöredék.

36. Az 11 m mély sírban 40—45 éves férficsontváz kinyújtott karokkal. Mellékletek: a koponyánál két ezüst hajkarika, a lábak között vaskés töredékei, a baloldalon kettétört kard, ettől lefelé tegezmaradványok és nyilak, ezeknél kiljebb vizesveder és a medencében vascsat.

A kard, (83. kép) melynek markolata a medencénél feküdt, hegye pedig a válltájig ért, már tört állapotban került a sírba. Ezt mutatja az erőszakos törés és az, hogy a kard két része nem egymás folytatásában volt, hanem a letört penge a markolaton maradt pengerezszlet mellett. Egész hossza 94 cm, ebből a rövidebb markolatos rész 31, a hosszabb 63 cm. A markolat 16 cm és végén hatalmas gombot visel, a pengetőnél keresztvasa van. A gomb széles, lapított kúp alakú, magassága 5, szélessége 7,2 cm. Az egész egy tagból áll és csak az alaptól 1,5 cm távolságban futó körbarázda ad neki némi tagozódást. Felületén szövetnyomok és ezüstszálmarmadványok is láthatók. A korhadt farészekkel takart fogantyú 9,5 cm hosszú, eredetileg fonott sodrony burkolta, amiből egy kis részlet még ma is látható. A keresztvas ovális alakú, szélessége 1,5, hossza 9,3 cm. Ezüstbetétnyomok rajta is vannak. A penge kétélű, vércsatornás. Szélessége a keresztvas alatt 5,7 cm, majd lassan keskenyedik és lekerekedve végződik.

Ugyancsak értékes lelet, mint ritkább melléklet, a tegez is. Maradványai

83. KÉP. VASKARD A SZÉKESFEHÉRVÁRI
RÁDIÓTELEPI HONFOGLALÁSKORI
TEMETŐBŐL.

némi megszakítással a kard folytatásaként a balcomb és lábszár mellett feküdtek, megmaradt részeihez farostok voltak tapadva, tehát tokja fából lehetett. Fennmaradt darabjai: 1. három 15 cm széles vaspántrészlet két szeggel; közülök két darab összeillik és ebből megállapítható, hogy a pánt eredetileg nagyjában 6 cm magas és 9 cm széles félkört alkotott és fekvése alapján a tegeznyílás pántja volt. 2. Hosszanti pántok; közülök az egyik 4 cm széles vaslemmez, melynek a tegeznyílás felé néző, jelenleg csonka része kerekre záródott, lefelé pedig vékony

84. KÉP. VÍZTARTÓ VEDER A SZÉKES-FEHÉRVÁRI RÁDIÓTELEPI HONFOGLALÁSKORI TEMETŐBŐL.

nyulványban folytatódott. Ezenkívül még négy hosszanti pánt állítható össze: kettő egyenes, kettő kissé görbült; hosszuk 20–21 cm, tulajdonképpen keskeny vasszalagok, de két végük lemezzé szélesedik és aklákkal van felszerelve. 3. Két fülecske maradványai; közepük ívben kiemelkedik, végük kiszélesedik és aklákkal volt a tegez falához erősítve. 4. Három vaskarika: kettő, úgy látszott, a fülekhez tartozik, a harmadik a medencetájon került elő. 5. Három darab vaspántrészlet aklával, összeillesztve $\perp$ alakot mutat, melynek vízszintes része kissé ívelt; a lőfej táján került elő, tehát a tegez alsó végéhez tartozhatott.

Nyílhegy négy volt a sírban: az egyik rombusz alakú 37 cm hosszú és 24 cm széles pengével; a másiknak csücsfelé irányuló élei domborúak, a lefelé irányulók homorúak, a penge hossza 47, szélessége 25 cm;¹ a harmadik háromszárnyú lehetett, de szárnyai elpusztultak; a negyedik kétágú és mása a pilini 16. sír nyílhegyének.² E nyílnál az ágak ívben kapcsolódnak egymáshoz, végük egymástól való távolsága 5 cm. Három nyílhegy a tegezpántok között feküdt, a kétágú azonban a tegezen kívül a kardmarkolat felett.

A víztartó veder (84. kép) azért figyelemreméltó, mert a bronzait egészben és a homokkal együtt eredeti helyzetükben sikerült kiemelni, a homokot azután paraffinnal átitatva a veder teljesen megőrizte formáját. Magassága 137, szájbőrsége 13, fenékátmérője 165 cm, tehát felfelé szűkül. Négy a bronzcsa van: a felső 35 cm széles vaspánt, fent keskeny domború szegélye, ez alatt barázda van; a másik három a bronzcsa 15 cm széles domború felülettel. A félkör alakú fogantyú két vége a felső a bronzcsához erősített fülekbe kapcsolódik.

37. A 080 m mély sírban 14 éves gyermekcsontváz.

38. 35–40 éves női csontváz.

39–39. a) 40–45 éves férfi és 30–35 éves nő (?) közvetlenül egymás mellett.

40. 40–45 éves férficsontváz énydk helyzetben. Két karja a medencébe volt hajtva, ujjperecei azonban a combcsont mellett feküdtek, ami bolygatásra vall. Az egyik ujjperce kissé patinás.

41. 35 éves női csontváz; jobbkarja kinyújtott, a bal a medencébe hajlik.

42. 30–35 éves, ény.-dk. fekvésű, 50–60 éves női csontváz, jobbkarja ki-

¹ Analog tuzséri, szeged-bojáralmi leletekkel. Hampel J.: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I. 401. és 404. á.

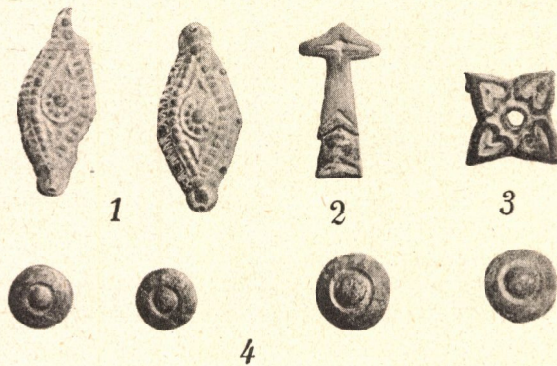
² Hampel J.: Újabb tanulmányok a honfoglaláskor emlékeiről. 72. t. 16. sír 2. sz.

nyújtott, bal a medencébe hajlott. Mel-
léklete csavartvégű hajgyűrű.

43. 50—60 éves, ény.-dk. fekvésű
női (?) csontváz kinyújtott karokkal. Mel-
lékletek: a koponya mögött víztartóveder
vasabroncsai; a két váll között aranyo-
zott, rombuszalakú bronzdiszék és apró
gyöngyszemek; a két lábfejen bőmarad-
ványok aranyozott bronzdiszékkel, a has-
táján füles gomb, a nyaktáján kis henge-
res bronzsüngő, bordás gyöngyszem,
három piramisalakú üvegsemecské alul
aranyfoglalattal, a bal lábfejnél kanál-
alakú vastöredékek.

szegélyként díszítették a lemezeket, amint
ezt az egyik lemez aljából előkerült,
szíjmaradvány szélén ülő gyöngyszemek
elárulták.

A sarudiszek aklákkal és fonállal,
részben pedig fülekkel voltak fölerősítve.
Vannak közöttük négyágú csillagok négy
aklával,⁴ közepük lyukas és tulajdonkép
négy szívidom összetételéből származnak.
(85. kép 3.) A sarudiszek másik fajtája
T alakú háromszögalakú fejjel, fecske-
farokban végződő szárral és négy aklá-
val. (85. kép 2.) E diszékhez még egy, a
szárhoz pontosan hozzáillő, kisebb tag

85. KÉP. ARANYOZOTT BRONZDISZÉK A SZÉKESFEHÉRVÁRI RÁDIÓTELEPI
HONFOGLALÁSKORI TEMETŐBŐL.

Az aranyozott bronzdiszék a két váll
között, (85. kép 1.) mint valami mente-
kapocs részei, ívalakban helyezkedtek el
és rombusz alakjukkal a pusztainokai
lelettel³ hasonlíthatók össze, de kivitelük
díszesebb. A lemez lehajló részei rojt-
szerűen rovátkoltak, a felső mezőt pedig
gyöngykeret határolja. E mező két sar-
kában nyilas kidomborítások vannak, míg
léc- és gyöngykeretbe foglalt közepe kúp-
szerűen kiemelkedik. A lemezek szélén
levő, nyolc apró nyílás a felvarráshoz szol-
gált. Hozzájuk tartoznak a körülöttük
gyűjtött, apró, fehér gyöngyök is, melyek

is tartozik két aklával. A bronzdiszék
harmadik fajtája köralakú, aklás pitykék,
a közepükön körülárvolt kiemelkedéssel.
(85. kép 4.) A jobblábon két csillag-, két T
és 24 köralakú bronzdisz volt, míg a balon
egy csillag-, két T és 14 köralakú, melyek
közül kettő a többinél nagyobb és akla
helyett két fülecskével van feszerelve.

44. Erősen zsugorított férficsontváz
jobbkarja kinyújtva, balja a meden-
cében.

45. 40—45 éves férficsontváz kinyuj-
tott karokkal.

³ Hampel J.: Újabb tanulmányok a hon-
foglaláskor emlékeiről 16. t. c. 1—2.

⁴ Hasonmásuk a balkányi lelet, l. Ham-
pel J.: A honfoglaláskor hazai emlékei 64. t.
41. á.

46. 40 éves férfi (?) csontváz a mel-
len keresztbefektetett balkarral; fültöve,
balkarja kissé patinás. Melléklete: közép-
pen átlukasztott, kerek bronzlemez a
balkar alatt.

47. Gyermekcsontváz.

48. 15—16 éves női csontváz.

49. 20 éves női csontváz két keze
vállára hajtva.

50. 50—55 éves férficsontváz kinyuj-
tott karokkal.

51. 60—70 éves férficsontváz ölbetett
karokkal.

52. Gyermekcsontváz, a fejtájon lán-
szemes vastöredékek.

53. Gyermekcsontváz, melléklete
nyakba függeszthető csörgő.⁵

54. 50—55 éves férficsontváz ölbetett
kezekkel.

55. Női (?) csontváz mellre hajtott
kezekkel. Melléklete a jobbkar mellett
jó fenntartású, 12 cm hosszú kés.

56. 40 éves női csontváz kinyújtott
karokkal. Mellékletek: a koponya mögött
sertésesigolyák; a jobbkaron ép, a balon
töröt, fonott karperec; a hastájon vas-
csatt töredékei, fásnyelű vastárgy két
darabban.

57. Gyermeksír.

58. 30—35 éves női csontváz, bal-
keze ölbehajtva, jobbja kinyújtva, áll-
kapcsain, fogain erős patina. Mellékletek:
a patinás fogak táján két bronzlemez,
melyek úgylátszik bőrre voltak erősítve,
a jobbkarnál és hastájon egy-egy vas-
töredék.

59. 30—35 éves férficsontváz.

60. 55—60 éves férficsontváz ölbetett
kezekkel.

61—65. Gyermeksírok.

66. 4—5 éves gyermekcsontváz. Mel-
lékletek: a nyaktájon hat hengeres
üveggyöngy spirálfonállal, két gerezdes
üveggyöngy, egy gömbalakú iziráló üveg-
gyöngy, 10 közép nagyságú gyöngy külön-

féle anyagból; a gyöngyök között két
átlukasztott római kis bronzérem, az
egyiken gyöngyszem és két hengeresen
összehajtott bronzlemez; a jobb karon
szűkre hajtott síma bronzkarperec, a
kézen szűkre hajtott bronzpántgyűrű, a
lapockatájon kis vastöredék és kis fehér
fém-töredék.

Szörványos lelet egy kis bronz sod-
ronykarika.

Összefoglalva az eredményt legér-
tékesebb leletek kétségkívül a kardok.
Helyi jelentőségüket emeli, hogy velük
négyre emelkedett a székesfehérvári
Karoling-kori kardok száma. E kardok
jellemző sajátása széles, kétélű penge
közepén vércsatornával, ívalakban met-
szett keresztvas, rövid markolat és ennek
végén nagy markolatgomb. Származá-
sukra megoszlanak a vélemények. Hamp-
pel J. a római kardok átalakulásából
származtatja őket, de mert markolat-
gombjuk van, ami a római kardokon nem
volt, a bizánci hatást is megengedi. Posta
Béla főként markolatdiszítései alapján
a szasszanida kultúra hajtásainak tartja
a kardokat, melyek Perzsiából indultak
útjukra és átkelve a Kaukázuson jutot-
tak el a magyarság őshazájába, a Volga
mellé. Igazolja ezt a Volgamenti bjeli-
meri kurgánlelet. Innen — talán a finnek
útján — tovább folytatta útját Skandi-
náviába, majd Németországba és így lett
belőle nyugati kard.⁶

A Karoling-kardok két főcsoportra
oszthatók. A régi típusok kardmarkolata
kéttágú és többnyire három dudoros.
A hazai példányok közül Nagy Géza fel-
sorolása szerint ide tartoznak: a buda-
pesti, a székesfehérvár-demkőhegyi, a
vác-csörögi, a prágai Sz. István-féle és a
turóci vagy blatnicai kard;⁷ továbbá a

⁶ Posta B.: Régészeti tanulmányok az
orosz földön. Gr. Zichy J. harmadik ázsiai
utazása. III. k. 17—30. l.

⁷ Nagy G.: Karoling-kori kard. Arch.
Ért. 1906., 129—135. l.

⁵ Olyan, mint a gerendási lelet. Hampel
J.: Újabb tanulmányok a honfoglaláskor em-
lékeiről. 55. t., 5. a) b).

86. KÉP. KARDOK A SZÉKESFEHÉRVÁR MELLETTI HONFOGLALÁSKORI TEMETŐBŐL.

horgosi,⁸ a győri⁹ és szécsényi leletek.¹⁰ Későbbi típusok az egytagú markolatgombbal felszerelt kardok, minők az ecsédi,¹¹ az öcsödi és salamoni kard.¹²

A székesfehérvári kardok közül három darab háromgerezdes és kéttagú markolatgombjával régibb típus. Ezek a már régebben ismert demkóhegyi;¹³ azután a sárkereszturi út mellett 1915-ben kiásott, melynek leírása már szintén megjelent,¹⁴ miért is itt csak képét közöljük, (86. kép 2.) de díszítésénél fogva legértékesebb a rádiótelepi lovassír kardja. (86. kép 3.) E kard gombjának erősen kiemelkedő hármás dudorával, ezüstlemez bevonatával leginkább a turócmezei kardhoz hasonlít. Új benne, hogy markolatgombja teknősbékát ábrázol. Markolata sodronyfonatos volt és ebben analog a Sz. István-féle karddal.¹⁵ Külföldi hasonmása a varsói Krasinszki-könyvtárban őrzött kard, de ennek markolatgombja bronzból van vagy legalább vastag bronzlemez takarja és az egész markolatot vésett lombdíszt borítja, keresztvasa pedig, valamint a markolatgomb alsó tagja körsezetalakú.¹⁶ Hasonlít hozzá a bjelimeri lelet is, de pengéje más típus. Nem kerekken záródik, hanem fokozatosan keskenyül és vége csúcsba fut, miként a horgosi kard.¹⁷

⁸ Posta B.: I. m. 19–20. l.

⁹ Börzsönyi A.: Győri díszkard a régibb középkorból. Arch. Ért. 1912., 34–38. l.

¹⁰ Adatok a Karoling-időszak emlékeihez. Arch. Ért. 1913., 250–254. l.

¹¹ Hampel J.: Újabb tanulmányok a honfoglaláskor emlékeiről. 53. t.

¹² U. az: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. III. k. 431., 440. t. Posta B. az öcsödi kardot szentesinek mondja. I. m. 6. r. 4. á., 21–22. l.

¹³ Hampel J.: Újabb tanulmányok a honfoglaláskor emlékeiről. 83. t.

¹⁴ Marosi A.: Székesfehérvár honfoglaláskori temetői. Arch. Ért. 1920–22., 39. l.

¹⁵ Ingwald Undset egy turócmezei leletről. Arch. Ért. 1890., 162–167. l.

¹⁶ Posta B.: I. m. 24. r., 60. l.

¹⁷ U. az: I. m. 4. és 5. r.

A másik rádiótelepi kard a 36. sírből (86. kép 1.) analog az ecsédi, öcsödi salamoni kardokkal, csak hogy gombja magasabb, kúpszerű és rajta ezüsfonáldíszítés nyomai láthatók. Markolatját faburok és fonott sodrony takarta. A külföldiek közül hasonlít reá a kiewi Kanenkó-féle gyűjteményben őrzött Dniepermelléki kard.¹⁸ Hampel e kardok származásáról szóló véleményében azt mondja: minél hosszabb keresztvasuk, annál távolabb esnek az eredeti római alaktól. Így az öcsödi kardot, melynek legrövidebb keresztvasa van, a IX–X., az ecsédi 11'8 cm-es keresztvasával a XI., a salamonit 15 cm hosszú ellenzőjével a XI–XII. századra helyezi. A mi kardunk keresztvasa 9'3 cm, tehát elég korai alak és legközelebb áll az öcsödihez, melynél hosszúságban is csak 3 cm-rel rövidebb.¹⁹

Arra nézve, miként kerültek a kardok a honfoglaló magyarság birtokába, elfogadható, hogy talán még az őshazából hozták magukkal, mert hisz amerre jöttek, nyomukban mindenütt megtalálhatók a Volgamenti, Dniepermelléki sírokban. A kurgánokban együtt fordulnak más, a mi honfoglaláskori leleteinkkel megegyező tárgyakkal. De származhatnak a bizanci birodalomból vagy nyugatról is, ahonnan a kalandozások alkalmával mint hadizsákmányt hozhatták magukkal. E szempontból külön figyelmet érdemel, hogy míg másutt csak elvétve fordulnak elő, addig a székesfehérvári honfoglaláskori temetőkből már négy került felszínre. És ez annál feltűnőbb, mert viszont a másutt gyakori, keskenyebb pengéjű és egyélű, igazi magyar kardokból eddig csak egyet találtak. Ezt tekintetbe véve talán megengedhető ama feltevés, hogy Székesfehérvár közelebb esvén nyugathoz, az itt letelepült törzseknek inkább módjában volt

¹⁸ Arch. Ért. 1904., 113. l.

¹⁹ Hampel J.: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I., 188–190. l.

az oda való kalandozás, az ott szokásos kardok megszerzése és innen e helyen gyakoribb előfordulásuk.

Marosi Arnold.

Magyarországi vonatkozású régészeti anyag a külföldön.

Az Arch. Értesítő el nem múló emlékü oszlopa, Hampel József be szokta volt mutatni e hasábkon a hazai érdeklődőknek azokat az idegen leleteket, melyek valamely tudományos szempontból a miénkhez kapcsolódnak. E hasznos és szükséges eljárást mi itt felújítjuk és szeretnénk minél több szakember bevonásával rendszeresíteni, egyúttal arra is törekedve, hogy a külföldi múzeumokban őrzött, magyarországi származású anyagot is számbavegyük sorjában.

1. A *British Museum Quarterly* első száma már közli annak a pompás hallstatti aranyedénynek fényképét, mely az 1925-ben előbukkant és többi részében a Nemzeti Múzeumban őrzött angyalföldi kincsből sikkadt el és jutott az angol nemzeti gyűjteménybe. (87. kép.) Ezen jelentős lelet részletes feldolgozását Tompa Ferenc dr.-tól várjuk a közeljövőben.

2. A római Pannonia kultúrája megítélésénél természetesen számbavesszük azt az archeologiai forrásanyagot is, amely Horvátország-, Ausztria- és Stájerországnak e provinciához tartozott részeiről kerül elő. E szempontból nyomatékosan fel szeretnénk hívni kutatóink figyelmét a 88. sz. képen közölt életnagyságú bronzszoborra, melyet az antik Emona területén találtak az alatta látható oszlopfejjel együtt. Ha nem csálódok, a külföldi irodalom is jórészt megfeledezett erről az eddig legszebb pannóniai portré-szoborról, melynek fényképét a laibachi múzeum igazgatósága szíveskedett készíttetni számunkra. Legközelebb talán részletfelvételek kapcsán hozzászólhatunk korhatározásához is.

3. A *Prof. Szemle* decemberi számában részletesebben szólunk azon nagy-

fontosságú pettaui kövekről, melyek arra mutatnak, hogy Daciából már Gallienus kivonta (egyeduralma idején 260–268 közt) a legiókat és Aurelianus 271-ben csak a polgári lakosság töredékeit mentette át katonai fedezet alatt a Duna déli partjára.

4. Ugyanott számolunk be azon őskeresztény kultúszépületekről, melyeket Pannonia földjén újabban osztrák régészek fedtek fel.

5: A távol keletről országunkba sodródott népek régészeti hagyatékának köréből az úgynevezett szkíta bronzüstök időbeli és etnikai meghatározása egyik legvitatottabb témája archeológusainknak. Ezek a bronzedények két főtípusra oszlanak, melyek közül nemrég tárgyalta behatóan a törtéti és kaposvölgyi üstök által jellemzett osztály kínai kapcsolatait F. Takács Zoltán dr.¹ A másik típust, melyet nálunk eddig egyedül a Nemzeti Múzeum őszönyi üstje képvisel, meglepetésszerűen látjuk viszont 89. sz. képünkön² egy terrakotta-szobrocska lovasának háta mögött, amelyet a japánok koreai ásatásai hoztak felszínre. Sueji Umehara vázlatos cikkéből (*Revue Asiatique* III, 1926, 24–33. ll., VIII–XVII. tt.) tájékozódhatunk a kísérő leletekről is, melyek lovasfiguránkkal együtt Korea déli részén, Klöng-su város környékén kerültek elő gazdag tumulus-sírokból és a «hat dinasztia» korából (Kr. u. 265–589) valók. Úgy látom, hogy az üstön kívül terrakottánk lovasa viseletének és felszerelésének honi-népvándorláskori vonatkozásai is számos megbeszélésre adhatnak alkalmat.³ Csak annyit szeretnénk még megjegyezni, hogy a szóbanforgó és Dél-oroszországban, valamint Szibériában honos üst-típusnak Koreában való meg-

¹ *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare* III. (1925), 205. és kk. ll.

² *Revue Asiatique* III. (1926), XVII. tábla nyomán.

³ Kár, hogy a vele egy sírban lelt kengyelt és zablát nem reprodukáltatta S. Umehara.